

POWER OF KNOWLEDGE

An International Multilingual Quarterly Peer Review Refereed Research Journal

Editor

Dr. Sadashiv H. Sarkate

● Mailing Address ●

Dr. Sadashiv H. Sarkate

Editor : POWER OF KNOWLEDGE

Head of Dept. Marathi

Art's & Science College, Shivajinagar, Gadhi, Tq. Georai Dist. Beed-431 143 (M.S.)

Cell. No. 9420029115 / 7875827115

Email : powerofknowledge3@gmail.com /

shsarkate@gmail.com

Price : Rs. 300/-

Annual Subscription: Rs. 1000/-

POWER OF KNOWLEDGE

An International Multilingual Quarterly Peer Review Refereed Research Journal

Volume. III, Issue II
July, Sept 2019

Editorial Officer

Kranti Publication

Georai Dist. Beed
Beed -431 127
Contact : 7875827115
E-mail : Sarkatelata@gmail.com

Published By :

Mrs. Lata Sadashiv Sarkate

Price : Rs. 300/-

Advisory :-

Hon. Dr. Sudhir Gavhane

Ex. Vice Chancellor Y.C.M.U. Nasik
& Professor of Mass Communication
& Journalism Dr.B.A.M.U. Aurangabad

Hon. Dr. V. B. Bhise

Ex-Professor, Dept. of Economics
Dr.B.A.M.U. Aurangabad

Hon. Dr. Madan Shivaji

Ex-Management Council Member
Dr.B.A.M.U. Aurangabad

Hon. Dr. Bhagwat Katare

Ex. Director, BCUD
Dr.B.A.M.U. Aurangabad

Hon. Dr. Sanjay Nawale

Head of Dept. Hindi
Dr.B.A.M.U. Aurangabad

Hon. Dr. Paralikar Kanchan

Principal, Mahila College, Georai

Hon. Dr. Ashok Mohekar

Ex-Management Council Member
Dean, Faculty of Science
Dr.B.A.M.U. Aurangabad

EDITOR

Dr. Sadashiv Haribhau Sarkate

Senate Member, Ex-Chairman-BOS in Marathi, Dr.B.A.M.U. Aurangabad
Associate Professor & Head, Dept. of Marathi, JBSPM's
Arts & Science College, Shivajinagar, Gadhi Tq. Georai Dist. Beed.

EDITOR BOARD

Dr. Mala Nurilmala
Dept. of Aquatic Product Technology
Faculty of Fisheries and Marine Sciences
Bogor Agricultural University, Indonesia

Dr. Bharat Handibag
Ex-Dean, Faculty of Arts
Dr.B.A.M.U. Aurangabad

Dr. Dhare R.M.
Dept. of Zoology
Swa.Sawarkar Mahavidyalaya, Beed

Dr. Vasant Biradar
Principal, Mahatma Phule
Mahavidyalaya, Ahmedpur, Dist. Latur

Dr. Sudhakar Shendge
Professor of Hindi
Dr.B.A.M.U. Aurangabad

Dr. D.P. Takale
Professor & Head
Dept. of Economics
L.B.S. College, Partur Dist. Jalna

Dr. Ganesh Adgaonkar
Kalika Devi Collage
Shirur Kasar Dist. Beed

Dr. Aparna Ashtaputre
Dept. of Psychology
Dr.B.A.M.U. Aurangabad

Dr. Kadam Mangal S.
PG. Dept. of Zoology
Yeshwant Mahavidyalaya, Nanded

Dr. Rajesh Karpe
Management Council Member
Dr.B.A.M.U. Aurangabad

Dr. Taher H. Pathan
Aligad Muslim university, Aligad (U.P.)

Dr. S.D. Talekar
Professor, Dept. of Commerce
L.B.S. College, Partur Dist. Jalna

Dr. S.R. Takale
Principal, Sant Sawatamali College,
Phulambri Dist. Aurangabad

Dr. Bharat Khandare
Principal, Swami Vivekanand College,
Mantha. Dist. Jalna

Dr. Vishwas Kadam
Principal, JBSPM's Arts & Science
College, Gadhi Tq. Georai, Dist. Beed

Dr. Fulchand Salampure
Management Council Member
Dr.B.A.M.U. Aurangabad

REFEREES

Dr. Shahaji Gaikwad
Ex-Chairman, BOS in English
Dr.B.A.M.U. Aurangabad

Dr. Vishwas Patil
Radha Nagari College, Radha
Nagari, Dist. Kolhapur

Dr. Dillip Khairnar
Professor, Sociology
Deogiri College, Aurangabad

Dr. Santos Chavan
Shivchhatrapati College,
Pachod, Dist. Aurangabad

Dr. Shivaji Yadhav
Shivchhatrapati College,
Pachod, Dist. Aurangabad

Dr. Laxmikant Shinde
Asst. Professor
JES College, Jalna

MANGING EDITORS

Mr. Ramesh Ringne
Prof. Bapu Ghokshe
Mr. Shivaji Kakade
Dr. Shakur Shaikh Husain

Mr. Vinod Kirdak
Dr. Datta Tangalwad
Mr. Kalandar Pathan
Dr. Subas Morale
Dr. Baliram Katare

Asst. Prof. Mohan Kalkute
Dr. Adgaonkar Ganesh
Dr. Santosh Chavan
Dr. Rajkumar Yallawad

Guidelines for Writers

- “Power of Knowledge” the referred research journal has permission and registered of RNI, Ministry of Information and Broadcasting, Govt, of India.
Research papers in all subjects of all faculties in Hindi, English, Marathi will be published in “Power of Knowledge”.
- Research scholars should sent their papers in Marathi, Hindi and English on one side typed papers. It should be in Pagemaker or word format with a CD. Scholars should send their papers through registered / speed post. A Xerox copy of papers should be enclosed.
- The writer should give a letter of undertaking that he / she has not violated copy right act and the whole responsibility will not be liable of any legal action. This undertaking is compulsory with the research paper.
- Directions regarding fonts
English **Times New Roman** or any 12 font
Hindi & Marathi **ISM DVB TT- Surekh Pagemaker, Font 14**
- Research paper should be in A-4 size upto 4-5 pages, value language and references should be mentioned.
- There should not be grammatical mistakes.
- If the research paper published in “Power of Knowledge” not accepted by Research Recognition Committee/University Body/other research related committees, the Editor/Printer/Publisher will not take any responsibility of the same.
- All the postal contact should be to the address of editor through registered post only.
- Despute shall be subject to hearing at Hon’ble BEED (M.S.) Jurisdiction only.

Ideas expressed in “Power of Knowledge” belongs to the writer exclusively. The editor, publisher & printer of “Power of Knowledge” have nothing to do it with them. At the same time it is made clear that if writers violate copyright act, they will be responsible for their own action. Hence, it is clarified from editor, publisher and printer’s side.

अनुक्रमणिका (Index)

अ.क्र.	प्रकरण	संशोधक	पृष्ठ क्र.
1	Study of radiological parameters of smart materials using gamma ray spectrometry	Sundip S. Pawar, Vishal V. Awasarmol Siddheshwar D. Raut, Pravina P. Pawar	1
2	The Forgotten "First Nightangle" in My Garden !	Dr. Khan A. S.	6
3	Effects Of Learning Disability On Academic Achievement Among school going Students. By	Dr. Bharat H Mimrot,	11
4	A Study of Lead Bank scheme : its implementation and review.	Dr. Vidyullata R. Hande	22
5	RELIGION WISE POPULATION IN JALNA DISTRICT: A GEOGRAPHICAL ANALYSIS	Pramod B. Deshmukh.	28
6	A view of Thomas Kuhn and Growing Paradigm of Geography	Dr. Sonavane Sudarshan Venkatrao	32
7	Transformation of Raju from a Tourist Guide to a Spiritual Guide with Reference	Mrs. Sujata Gomatreshwar Patil	41
8	Emerging Trends in Media Management: An Efficient and Effective way to the development of Marketing in Marathwada Region.	Dr. Waghmare M.S.	47
9	Resource sharing in electronic Era	Mrs. Dhanawanti Sunil Bamane.	56
10	Green revolution and its impact on solapur district (mh): geographical approach	Dr. S.M. Mulani	62
11	SIGNIFICANCE OF SPORE IN CLOUD PRODUCTION OVER THE FIELD OF TOMATO CROP IN RABBI SESASON FROM HER TQUDGIR. DIST LATUR (M S)	Dr. Chate D.B.	67
12	सामाजिक भाग आणि सांस्कृतिक चिंतन करणारी अरुण काळे यांची कविता	डॉ. शशिकांत पाटील	71
13	छत्रपती शाहु महाराजांचे अर्थकारण आणि सामाजीकीकरण - एक विश्लेषणात्मक अध्ययन	डॉ. अशांक कोरडे	77
14	बहिणाबाईंच्या कवितेतील जीवनविषयक तत्वज्ञान	प्रा. रेखा व्ही. इंगोले	85
15	समकालीन सामाजिक स्थित्यंतरे आणि मराठी साहित्य	डॉ. पंढरी डोईफोडे	89
16	मुस्लिम मराठी कथेतून चित्रित झालेला समाज	नाईनवाड रमेश नागोराव	95
17	'आडगावचे चौधरी' मधील स्त्रीचित्रण	प्रा. डॉ. बी. आर. दहिफळे, डॉ. पी. एन. धोंडगे.	99
18	मराठवाड्यातील कांदकरी	प्रा. डॉ. प्रधान रामकृष्ण ज्योतिबा	103
19	सानिया यांच्या कादंबऱ्यातील स्त्री व्यक्तीरेखा	प्रा. डॉ. सविता मा. पवार	108
20	इतिहासातील कालमापन पद्धत	श्री. पवार भाऊ वामन	112
21	साकं संघटनेतील भारताची भूमिका आणि दक्षिण आशियातील राजकारण	प्रा. डॉ. चौधरी कालिदास पंढरीनाथ	115

सार्क संघटनेतील भारताची भूमिका आणि दक्षिण आशियातील राजकारण

प्रा. डॉ. चौधरी कालिदास पंढरीनाथ
राज्यशास्त्र विभागप्रमुख,
महिला महाविद्यालय, गेवराई

सारांश :

दक्षिण आशियातील एक महत्वाची विभागीय व्यापार संघटना म्हणून सार्क संघटनेचा उल्लेख केला जातो. या संघटनेत भारत, पाकिस्तान, बांगलादेश, श्रीलंका, भूतान, नेपाळ, अफगाणिस्तान आणि मालदीव अशा आठ राष्ट्रांचा समावेश होतो. परस्पर सहकार्य आणि दृष्टिकोनातून १९८५ साली सार्क संघटनेची स्थापना करण्यात आली. दक्षिण आशियातील एक महत्वाची प्रादेशिक संघटना सार्क ने आपल्या विभागीय सहकार्याच्या माध्यमातून जागतिक राजकारणामध्ये एक महत्वाचे स्थान निर्माण केलेले आहे. भारत हे दक्षिण आशियातील एक महत्वाचे विकसनशील राष्ट्र असल्यामुळे व एक मोठी बाजारपेठ म्हणून संपूर्ण जागतिक राजकारणात भारताने सार्क संघटनेच्या माध्यमातून जागतिक राजकारणावर आपला प्रभाव निर्माण केलेला आहे. दक्षिण आशियात शांतता प्रस्थापित करण्यामध्ये, दक्षिण आशियात मुक्त व्यापार व सहकार्य, राष्ट्रां-राष्ट्रांमधील राजकीय प्रश्न सोडविण्यात, दक्षिण आशियातील विभागीय सहकार्य व ऐक्य प्रस्थापित करण्यात भारताची भूमिका ही महत्वाची राहिलेली आहे.

मुख्य शब्द (Key Words) : दक्षिण आशिया, राजकारण, सार्क संघटना.

प्रस्तावना :-

शितयुद्धोत्तर काळातील जागतिक राजकारणातील एक महत्वाचे केंद्र म्हणून दक्षिण आशियाचा उल्लेख केला जातो. दक्षिण आशिया हा क्षेत्रफळाच्या व लोकसंख्येच्या दृष्टीने जगातील एक मोठा उपखंड आहे. या उपखंडात भारत, पाकिस्तान, बांगलादेश, श्रीलंका, भूतान, नेपाळ, अफगाणिस्तान आणि मालदीव अशा आठ राष्ट्रांचा समावेश होतो. यासोबतच चीन, म्यानमार यासारख्या मोठ्या राष्ट्रांचाही उल्लेख याठिकाणी केला जातो. संघकाळात दक्षिण आशियाच्या राजकारणावर इतर मोठ्या राष्ट्रांचा प्रभाव दिसून येतो. यात अमेरिका, रशिया, चीन, ब्रिटन यासारख्या राष्ट्रांनी दक्षिण आशियाच्या विकासासाठी श्रीमंत राष्ट्रे प्रयत्नशील आहेत. जागतिक राजकारणावर पकड निर्माण करण्यासाठी दक्षिण आशिया हा उपखंड अतिशय महत्वाचा आहे. त्यामुळेच जागतिक महासत्तांबरोबरच दक्षिण आशियातील सार्क संघटना, भारत व पाकिस्तानसारख्या राष्ट्रांनी दक्षिण आशियाचे महत्त्व ओळखून जागतिक राजकारणावर आपला प्रभाव निर्माण करण्याचा प्रयत्न करत आहेत. याच दृष्टिकोनातून १९८५ साली सार्क संघटनेची स्थापना करण्यात आली. दक्षिण आशियातील एक महत्वाची प्रादेशिक संघटना सार्क ने आपल्या विभागीय सहकार्याच्या माध्यमातून जागतिक राजकारणामध्ये एक महत्वाचे स्थान निर्माण केलेले आहे.

भारत हे दक्षिण आशियातील एक महत्वाचे विकसनशील राष्ट्र असल्यामुळे व एक मोठी बाजारपेठ म्हणून संपूर्ण जागतिक राजकारणात भारताने सार्क संघटनेच्या माध्यमातून जागतिक राजकारणावर आपला प्रभाव

निर्माण केलेला आहे. प्रस्तुत शोधनिबंधाच्या माध्यमातून दक्षिण आशियातील राजकारण, सार्क संघटनेतील भारताची भूमिका या प्रमुख बाबींवर प्रकाश टाकण्यात आलेला आहे.

शोधनिबंधाची उद्दिष्टे

- १) दक्षिण आशियातील राजकारणाचा अभ्यास करणे.
- २) सार्क संघटनेविषयी माहिती जाणून घेणे.
- ३) सार्क संघटनेतील भारताच्या भूमिकेचा अभ्यास करणे

संशोधन पद्धती व स्रोत:

प्रस्तुत शोधनिबंधलेखनासाठी विश्लेषणात्मक व वर्णनात्मक संशोधन पद्धतीचा वापर करण्यात आलेला आहे. तथ्य संकलनासाठी द्वितीय स्रोतांचा वापर करण्यात आलेला असून यात प्रामुख्याने संदर्भ ग्रंथ, संशोधन पत्रिका, मासिके, वर्तमानपत्रे व विविध वेबसाईटवरील माहितीचा आधार घेण्यात आलेला आहे.

दक्षिण आशिया आणि सार्क (SAARC) एक दृष्टिक्षेप :-

दक्षिण आशिया हा जगातील सर्वाधिक लोकसंख्या असलेला उपखंड आहे. दक्षिण आशिया उपखंडात भारत, पाकिस्तान, बांगलादेश, श्रीलंका, भुतान, नेपाळ आणि मालदीव अशा सात राष्ट्रांचा समावेश होतो. याशिवाय चीन व म्यानमार सारखी राष्ट्रे देखील दक्षिण आशियातील राजकारणावर प्रत्यक्ष-अप्रत्यक्षपणे आपला प्रभाव पाडत असतात. जगाच्या एकूण लोकसंख्येपैकी २२ टक्के लोकसंख्या दक्षिण आशियात आहे व जगातील एकूण उत्पन्नाचा वाटा १.३ टक्के आहे. दक्षिण आशियाई राष्ट्रांना अनेक सामाजिक, आर्थिक समस्यांचा आणि नैसर्गिक आपत्तींचा सामना करावा लागत आहे. या समस्यांमध्ये बऱ्याच प्रमाणात एकसमानता असून भौगोलिक जवळीकतेमुळे एका राष्ट्रातील समस्यांचा दुसऱ्या राष्ट्रांवर त्वरीत प्रभाव होतो. या समस्या सोडविण्यासाठी विभागीय सहकार्याची गरज होती. त्यातून दक्षिण आशियाई देशांमध्ये प्रादेशिक सहकार्याद्वारे विकास करण्यासाठी एखादी संघटना असावी हा विचार जोर धरू लागला. आर्थिक विकास, सामाजिक प्रगती, परस्परांविषयीचा विश्वास वाढविणे, विविध क्षेत्रात एकमेकांना सहकार्य करणे ही उद्दिष्टे डोळ्यासमोर ठेऊन दक्षिण आशियाई प्रादेशिक सहकार्य संघटना (South Asian Association for Regional Co-Operation) उदयास आली.

दक्षिण आशियाचा विकास साध्य करण्यासाठी १९८५ मध्ये दक्षिण आशियाई विभागीय सहकार्य संघटनेची म्हणजे (SAARC) सार्क ची स्थापना करण्यात आली. सार्कची विविध उद्दिष्टे आहेत व महत्वाचे म्हणजे सार्क संघटनेतील सदस्य देश विकसनशील देशांच्या गटात मोडतात. त्यांचे विकासात्मक, सामाजिक, आर्थिक स्वरूपाचे प्रश्न बहुतांश प्रमाणात सारखेच आहेत. प्रत्येक सार्क देशाचा पश्चिमात्य देशांशी कोणत्या न कोणत्या स्वरूपात संबंध आलेला आहे. या समानतेतूनच सार्क संघटना अस्तित्वात आली. सार्क स्थापनेचा मुख्य आधार सहकार्य हा आहे. द्विपक्षीय व वादग्रस्त मुद्द्यांना सार्कच्या व्यासपिठावर स्थान नाही १९८९ पासून

सारकने एक स्वतंत्र बिंदु घेऊन त्यावर स्वतंत्रपणे कार्य करण्याचे निश्चित केले आहे.

अलीकडील काळात सार्क संघटनेने जागतिक राजकारणात आपले महत्त्व सिद्ध केले असून दक्षिण आशियाई राष्ट्रे आज एक महत्त्वाची बाजारपेठ ठरलेली आहे. आंतरराष्ट्रीय व्यासपिठावर तसेच संयुक्त राष्ट्र संघटनेमध्ये भारत, पाकिस्तान, श्रीलंका, बांगलादेश, नेपाळ, भुतान, मालदीव आणि अफगाणिस्तान या सार्कमधील राष्ट्रांचे महत्त्व वाढलेले आहे. विभागीय राजकारणामध्ये तसेच व्यापारामध्ये सार्क संघटनेचे महत्त्व वाढलेले आहे.

दक्षिण आशियातील राजकारण व सार्क संघटनेतील भारताची भूमिका :-

आजच्या आंतरराष्ट्रीय राजकारणात दक्षिण आशियाई राष्ट्रांचा प्रभाव वाढत आहे. भारत, पाकिस्तान, श्रीलंका, नेपाळ हि राष्ट्रे जागतिक राजकारणाचा केंद्रबिंदु ठरत आहेत. दक्षिण आशियाई राष्ट्रांनी राजकीय, आर्थिक, सांस्कृतिक व सामाजिक विकासाच्या क्षेत्रात मोठी झेप घेतलेली आहे. दक्षिण आशिया या उपखंडातील भारत हा एक मोठा देश आहे. भारताला संपन्न अशी भौगोलीक स्थिती, ऐतिहासिक व सांस्कृतिक वारसा लाभलेला आहे. विपूल लोकसंख्या, लोकशाही शासनप्रणाली, संघराज्य पद्धती आदि वैशिष्ट्ये लाभलेली आहेत. एक सार्क सदस्य देश म्हणून सार्क संघटनेत भारताला अतिशय महत्त्व प्राप्त झाले आहे. दक्षिण आशियाच्या तीन द्विपकल्पांमध्ये भारताचे स्थान मध्यवर्ती आहे. भारताला सार्क या संघटनेच्या माध्यमातून दक्षिण आशियातील राजकारणामध्ये किंवा क्षेत्रामध्ये पुढील भूमिका पार पाडायची आहे.

१) दक्षिण आशियात मुक्त व्यापार व सहकार्य वाढविणे :-

दक्षिण आशियाई राष्ट्रांनी सार्कच्या स्थापनेचा घेतलेला निर्णय हा राजकारणाचा भाग असला तरी १९८५ नंतरच्या जागतिक राजकारणामध्ये विभागीय व्यापारसंघाचे महत्त्व दाखवून देणारा आहे. १९८५ पासूनच सार्क राष्ट्रांमध्ये परराष्ट्र सचिव, मंत्री आणि राष्ट्रप्रमुख पातळीवर सतत बैठका, परिषदा होत आहेत आणि यातून राजकीय, आर्थिक सहकार्य आणि मुक्त व्यापाराच्या दृष्टीने निर्णय घेण्यात येत आहेत. दक्षिण आशिया हा जगातील सर्वात गरीब समजल्या जाणाऱ्या विभागांपैकी एक आहे. लोकसंख्या जास्त असल्यामुळे दक्षिण आशियातील देशांमध्ये गरीबी आणि बेकारीचा प्रश्न मोठा आहे. दक्षिण आशिया एक संघटित शक्ती म्हणून पुढे यावे अशी भारताची इच्छा आहे. विभागीय सहकार्याच्या प्रस्तावाकडे पाहण्याचा भारताचा दृष्टीकोण हा सकारात्मक राहिला आहे. दक्षिण आशिया मुक्त व्यापार क्षेत्र (SAFTA) ची अंमलबजावणी २००७ पासून करण्यात आलेली आहे.

२) राष्ट्रा-राष्ट्रांमधील राजकीय प्रश्न सोडविणे :-

दक्षिण आशियामधून भारत आणि त्यांच्या शेजारील राष्ट्रांमध्ये राजकीय सिमावाद, वांशिक व इतर विविध कारणांवरून संघर्ष आहेत. ते संघर्ष सोडविण्यासाठी राष्ट्रांमध्ये परस्परविश्वास निर्माण होणे आवश्यक आहे. असा विश्वास आर्थिक, राजकीय आणि व्यापारी सहकार्यामधून निर्माण होऊ शकतो, अशी भारताची भूमिका असल्यामुळे सार्कच्या निर्मितीला भारताने पाठिंबा दिलेला आहे. भारताच्या मते दक्षिण आशियाई राष्ट्रांमध्ये आर्थिक आणि व्यापारी सहकार्य वाढविणे हे सार्कचे मुख्य उद्दिष्ट आहे. त्यामुळे या

संघटनेचा वापर सदस्य राष्ट्रांमधील संघर्षमय प्रश्नांच्या सोडवणुकीसाठी होऊ नये. सार्कच्या माध्यमातून दक्षिण आशियाई राष्ट्रांमध्ये आर्थिक आणि व्यापारी सहकार्यांच्या माध्यमातून राजकीय प्रश्न सोडविले जावे अशी भारताची भूमिका आहे.

३) दक्षिण आशियाचे नेतृत्व करणे :-

दक्षिण आशियातील साकं राष्ट्रांच्या तुलनेचे सर्वच क्षेत्रांमध्ये भारत हा प्रगतीशील राष्ट्र आहे. त्यामुळे सार्क संघटनेचा, दक्षिण आशियाई राष्ट्रांचा विकास हे फक्त भारताच्या पुढाकारानेच शक्य आहे. दक्षिण आशियात भारताला वडिलंबंधुची (Big Brother) ची भूमिका पार पाडावी लागेल याची जाणिव भारताचे पहिले पंतप्रधान पंडित जवाहरलाल नेहरूपासून ते नरेंद्रमोदीपर्यंत सर्वच पंतप्रधानांना आहे. त्यामुळेच भारताचे पंतप्रधान नरेंद्र मोदी यांनी आपल्या शपथविधी समारंभासाठी सार्कमधील सर्वच राष्ट्रप्रमुखांना निमंत्रित केलेले होते. यामध्ये सर्वच राष्ट्रप्रमुखांनी दक्षिण आशिया व सार्कच्या विकासावर चर्चा केली आहे. दक्षिण आशियामध्ये श्रीलंका व मालदिव ही दोन राष्ट्रे सोडली तर इतर सर्व राष्ट्रांच्या सिमा या भारताला लागून आहेत. यातून परस्परवर्तंबीत्वाची भावना दक्षिण आशियाई राष्ट्रांमध्ये विकसित झालेली आहे. भारताने स्वातंत्र्यापासूनच पुढाकार घेऊन दक्षिण आशियाई राष्ट्रांच्या विकासात महत्वाची भूमिका बजावलेली आहे.

४) दक्षिण आशियातील राष्ट्रांच्या आर्थिक स्थितीत सुधारणा करणे :-

आज दक्षिण आशियातील सार्क देशांचा प्रदेश हा आर्थिकदृष्ट्या दुर्बल प्रदेश म्हणून ओळखला जातो. दक्षिण आशियातील अनेक राष्ट्रे आर्थिक मंदीच्या छायेखाली वावरत आहेत. या पार्श्वभूमीवर सार्कच्या माध्यमातून सर्व राष्ट्रे एकत्र यावेत व आपली ताकद वाढवावे अशी भारताची इच्छा आहे. दक्षिण आशियातील इतर राष्ट्रांच्या तुलनेने भारत हे एक विकसीत राष्ट्र असल्यामुळे अन्य सदस्य देशांपेक्षा भारताचे सार्कमधील स्थान महत्वाचे आहे. दक्षिण आशियातील राष्ट्रांमध्ये व्यापारी सहकार्य व त्यात संतुलन राहिल्यास सर्व देशांसाठी ते लाभदायी ठरू शकते या दृष्टीनेही सार्क संघटनेमधील भारताची भूमिका महत्वाची आहे.

५) दक्षिण आशियातील विभागीय सहकार्य व ऐक्य प्रस्थापित करणे :-

सन १९९० च्या दशकात शीतयुद्धोत्तर काळात भारताने विभागीय सहकार्य आणि ऐक्य प्रस्थापित करण्यावर विशेष भर दिलेला आहे. शीतयुद्धोत्तर काळातील भारतीय परराष्ट्र धोरणाचे एक महत्वाचे उद्दिष्ट म्हणून दक्षिण आशियातील विभागीय सहकार्याकडे पाहिले जाते. भारतीय परराष्ट्र धोरणाला नवी दिशा प्राप्त करून देणाऱ्या प्रसिद्ध गुजराल सिद्धांत (Gujrals Doctrine) मध्ये विभागीय सहकार्यावर भर देण्यात आला आहे. कोणतीही अपेक्षा न करता भारताने आपल्या शेजारील राष्ट्रांना आर्थिक मदत आणि सहकार्य करावे हे गुजराल धोरणामधील मुख्य सूत्र होते. या सूत्रानुसार भारताने नेहमी शेजारील देशांसोबत सहकार्याची भूमिका घेतलेली आहे. एक विभागीय महासत्ता म्हणून उदयास येण्यासाठी भारताला आपल्या शेजारील राष्ट्रांचे समर्थन आवश्यक आहे.

६) संरक्षणावरील खर्च कमी करणे :-

सार्कमधील भारत व पाकिस्तानसारखे देश संरक्षणावर प्रचंड खर्च करत आहेत, त्याचा परिणाम दक्षिण आशियातील अन्य राष्ट्रांवर होत आहे. दक्षिण आशियातील या दोन मोठ्या देशांनी संरक्षणावरील खर्च कमी केल्यास अन्य राष्ट्रांमध्ये परस्पर विश्वासाची भावना निर्माण होईल. शेजारील राष्ट्रांमध्ये परस्पर सहकार्य वाढेल. सर्वच राष्ट्रांमधील गरिबी, दारिद्र्य दूर करण्यासाठी संरक्षणावरील खर्च कमी करून विकास कामांवर या राष्ट्रांनी प्रामाणिकपणे खर्च केला पाहिजे तरच सार्कराष्ट्रांची प्रगती होईल असे भारताला वाटते. यादृष्टीने भारताने अनेकवेळा सार्क संघटनेच्या माध्यमातून पुढाकार घेतलेला आहे इतर राष्ट्रांनी सहकार्य केल्यास दक्षिण आशियाचा विकास होईल.

७) दळणवळण क्षेत्रात आधुनिकीकरण करणे :-

ब्रिटीश काळात मालदीव वगळता सर्वच देशांना रस्ते, रेल्वे व जलमार्गाने जोडले गेले होते. नेपाळ व भूतान वगळता अन्य देशांमध्ये सागरी व्यापारास गती देणे शक्य आहे. या देशांमध्ये रस्ते, रेल्वे, जल व विमान मार्गांचे अत्याधुनिकीकरण सार्क संघटनेच्या माध्यमातून झाल्यास दक्षिण आशियाई क्षेत्र हे जगात एक प्रमुख आर्थिक सत्ता म्हणून महत्वाची भूमिका पार पाडू शकते. यामध्ये भारत एक मोठे राष्ट्र असल्यामुळे या दळणवळण क्षेत्राच्या कार्यात भारताची भूमिका अत्यंत महत्वाची राहणार आहे.

८) आर्थिक परावलंबन दूर करणे :-

दक्षिण आशियातील सर्व राष्ट्रे कृषिप्रधान आहेत या राष्ट्रांमध्ये अन्न धान्याचे उत्पादन मोठ्या प्रमाणावर होते. सार्क राष्ट्रांना अनेक वेळा नैसर्गिक आपत्तींना तोंड द्यावे लागते. अशा नैसर्गिक आपत्तीच्या काळात अन्न धान्याची गरज भागविण्यासाठी कृषी क्षेत्राच्या विकासाची गरज आहे. या दृष्टीनेही सार्क स्वावलंबनासाठी महत्वाची भूमिका पार पाडू शकते. आर्थिक स्थिती सुधारण्यासाठी भारताची भूमिका महत्वाची आहे. कारण विकसित राष्ट्रांमध्ये सार्क देशांच्या व्यापाराचे प्रमाण कमी आहे. त्यामुळे सार्क राष्ट्रांना दुसऱ्या राष्ट्रांवर अवलंबून राहावे लागत आहे हे वाढत आर्थिक परावलंबन दूर करण्यासाठी सार्क संघटनेच्या माध्यमातून भारताला दक्षिण आशियामध्ये महत्वाची भूमिका पार पाडावयाची आहे.

९) दक्षिण आशियात शांतता प्रस्थापित करणे :-

अलीकडील काळात दक्षिण आशिया हे एक अशांततेचे केंद्र बनले आहे. दहशतवाद, मुलतत्त्ववाद, वांशिक संघर्ष, माओवाद, इत्यादी प्रश्नांमुळे संपूर्ण दक्षिण आशियात अशांतता निर्माण झालेली आहे. दहशतवाद संपविण्याचे मोठे आव्हान भारतासह सार्कसमोर आहे. दिनांक १२ व १३ ऑगस्ट १९८६ च्या ढाका येथील परराष्ट्र मंत्र्यांच्या परिषदेत दहशतवादाच्या निर्मुलनाबाबत विस्ताराने चर्चा झाली. सार्क संघटनेच्या व्यासपिठावरून दहशतवाद, वांशिक संघर्ष संपविण्यासाठी प्रयत्न आवश्यक आहेत. कारण सार्कचे यश व भारताची प्रगती हे या क्षेत्रातील शांततेवरच अवलंबून आहे. या दृष्टीने भारत दक्षिण आशियामध्ये एक महत्वाची भूमिका पार पाडू शकते.

निष्कर्ष (Conclusion) :-

समकालीन जागतिक राजकारणामध्ये दक्षिण आशियाला विशंश महत्त्व आहे. दक्षिण आशिया उपखंड हे जागतिक महासत्तांचे प्रभावक्षेत्र बनलेले आहे. रशिया व चीनच्या वाढत्या शक्तिसामर्थ्याला शह देण्यासाठी अमेरिकेने भारतासोबत मैत्रीपूर्ण संबंध प्रस्थापित केलेले आहे. त्यामुळे जागतिक राजकारणात अमेरिकेला दक्षिण आशिया व त्यातही भारताची भूमिका महत्त्वाची वाटते.

- दक्षिण आशिया उपखंडातील प्रत्येक राष्ट्रांचे सार्वभौमत्व, स्वतंत्र अस्तित्व, अंतर्गत बाबीत अहस्तक्षेप, शांततामय मार्गाने परस्पर वादग्रस्त प्रश्न सोडविणे यामध्ये भारताची भूमिका महत्त्वाची ठरणार आहे
- दक्षिण आशियात शांतता, स्वातंत्रता व आर्थिक विकासासाठी परस्पर सहकार्य करणे यासाठी सार्क देशांची भूमिका महत्त्वाचे आहे.
- दक्षिण आशियातील देशांमध्ये असलेल्या नैसर्गिक साधनसंपत्ती व मनुष्यबळाचा उपयोग परस्पर विकासासाठी करण्यासाठी सार्कची भूमिका महत्त्वाची ठरणार आहे.
- दक्षिण आशियातील राजकारणावर मजबुत पकडत निर्माण करणे हे भारताच्या विकासासाठी, राष्ट्रीय हितसंबंधासाठी, राष्ट्रीय सुरक्षिततेसाठी महत्त्वाचे ठरणार आहे.
- दक्षिण आशियाई राष्ट्रांमध्ये आर्थिक व व्यापारी सहकार्याच्या माध्यमातून राजकीय प्रश्न सोडविण्यासाठी जागतिक राजकारणावर आपले वर्चस्व प्रस्थापित करण्यासाठी भारताला दक्षिण आशियातील राजकारणात एक महत्त्वाची भूमिका पार पाडावी लागणार आहे.

संदर्भ सूची :-

- १) शीतल जैन, प्रमुख राष्ट्रांची विदेश नीती, रितु पब्लिकेशन्स, जयपूर २०११
- २) डॉ. शैलेंद्र देवळाणकर, भारतीय परराष्ट्र धोरण, सातत्य आणि स्थित्यंतर प्रतिभा प्रकाशन, पुणे २०१०
- ३) डॉ. विजय खरे, जागतिक राजकारणात भारत, के सागर प्रकाशन, पुणे २००८
- ४) डॉ.बी.सिंह गहलौत, भारतीय विदेशनीति, अर्जुन पब्लिशिंग हाऊस, नई दिल्ली, २००४
- ५) J.N. Dixit, Indias Foreign policy and its neighbors, Gyan Publishing House, New Delhi, २००१
- ६) डॉ.शैलेंद्र देवळाणकर, समकालीन जागतिक राजकारण : प्रमुख प्रश्न, विद्या प्रकाशन औरंगाबाद, २००५
- ७) डॉ.शैलेंद्र देवळाणकर, आंतरराष्ट्रीय संबंध, विद्या प्रकाशन, औरंगाबाद, २००४
- ८) डॉ.बी.एल.फडिया, अंतराष्ट्रीय राजनिती, सिध्दांत एवं समकालिन राजनितिक मुद्दे, साहित्य भवन, पब्लिकेशन्स, आगरा, २००९